

תהודה

כתב עת למורשת יהודי תימן

גיליון 34

תשע"ח

עורך:

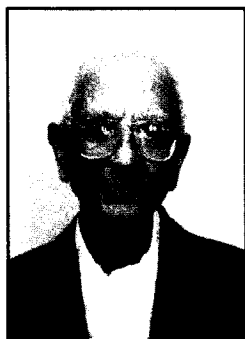
אדם בן־נון

הוצאת האגודה לטיפוח חברה ותרבות, תיעוד ומחקר
מייסודו של עובדיה בן־שלום

אהרן גימאני

פרופ' יהודה רצהבי: במלאת עשור לפטירתו

באדיבות המשפחה

מו"ר פרופ' יהודה רצהבי זצ"ל, זכה לאריכות ימים ונפטר בן 93 שנה, ביום שלישי א' דר"ח אדר תשס"ט (24 בפברואר 2009). לקראת מלאת עשר שנים לפטירתו של אחד מגדולי חוקרי יהדות תימן בדורנו, אעלה בקצרה פרטים ביוגרפיים אודותיו, וכן ארחיב מהפן האישי, במפגשים ובשיחות שהיו לי, בשהותי במחיצתו.

א. למשפחותם לבית אבותם

פרופ' יהודה רצהבי נולד בי"ב באייר תרע"ו (15.05.1916), בכפר סַעוֹאן הסמוך לעיר הבירה צנעא שבמרכז תימן. בשנת תרפ"ד (1924), בהיותו כבן שמונה שנים, עלה לארץ ישראל עם הוריו, והם התיישבו בתל־אביב. אביו הרב יחיא היה ממנהיגי הקהילה ביישובו בתימן.¹ כשנאלץ לעזוב את תימן, לעלות לארץ ישראל ולהתחיל הכול מבראשית התבטא האב: "אם אנו לא נזכה, אז נעשה הכול למען יזכו בנינו". האב יחיא הקרין על הבן יהודה מאישיותו ומתורתו, ולמרות זאת לא כתב הבן על אביו, כנראה לרוב צניעותו.²

¹ תרמ"ד-תרצ"ז (1884-1937). ראה יצחק הלוי, איש ימיני, ד, עמ' מז. נוסח וצילום ההרשאה שניתנה לר' יחיא רצאבי על ידי הרב הראשי הרב יצחק הלוי בשנת תר"פ (1920) ראה, רצהבי, בואי תימן, עמ' 227; יצחק הלוי, איש ימיני, ב, עמ' צז; שם, ג, עמ' שט-שי.

² רצהבי כתב על אביו בעילום שם תחת השם הספרותי: אבי"ר, שראשי תיבות שלו: אבן יחיא רצאבי. ראה אביר, רסיסי זיכרונות א; הנ"ל, רסיסי זיכרונות ב. הדברים נדפסו בהרחבה ובהגהה מחודשת על ידי המחבר, בתוך: יצחק הלוי, איש ימיני, ג, עמ' שח-שיט.

בתימן למד הילד יהודה את הגרסה והשינון של התפילה, הקריאה בתורה והתרגום הארמי, ובארץ ישראל שפר חלקו וחבש את ספסל הלימודים של בתי הספר והלך מחיל אל חיל. חינוכו היסודי היה בתלמוד תורה לתימנים "תחכמוני", וחינוכו התיכוני היה בגימנסיות "בלפור" ו"השכלה". לימודיו האקדמיים היו באוניברסיטה העברית בירושלים, בשנים תרצ"ו-תרצ"ט (1936-1939), ובה למד שפה וספרות ערבית כמקצוע ראשי, וספרות עברית ומקרא כמקצועות משניים, וקיבל את התואר מוסמך האוניברסיטה (M.A.). לאחר סיום לימודיו, החל את עבודתו בשירות הביטחון. עד לקום מדינת ישראל בשנת תש"ח (1948) עבד בשירותי ה"הגנה", ולאחר קום המדינה ועד שנת תשכ"ב (1962) עבד במשרד הביטחון. בשנת תשכ"ד (1964), בהיותו כבן 48, החל את עיקר עבודתו האקדמית באוניברסיטת בראילן (שנים אחדות עבד בהוראה גם באוניברסיטת תל־אביב ובאוניברסיטה העברית בירושלים), בהוראת ספרות ערבית־יהודית וספרות עברית של ימי הביניים. מחקריו המעמיקים זיכוהו לעבור את כל הדרגות האקדמיות עד לקבלת דרגת פרופ' מן המניין ודרגת פרופ' אמריטוס.

פרופ' יהודה רצהבי התגורר בעיר תל־אביב. הוא אהב אהבה עזה את משפחתו, ובמיוחד את אשתו רבקה, שתיבדל לחיים ארוכים. הם התברכו בנכדים משלוש בנותיהם: מיתקה, נוגה וימימה. ימים רבים עמד לפניו זיכרון בנו אמיתי ז"ל, שנפל בשנת תשל"ו (1976), בתקופת שירותו הצבאי בחיל המודיעין, והוא כבן 22 שנים. את בנו הוא הנציח בספריו, וכתב עליו רשימה מרגשת בפתח ספרו "אוצר לשון הקודש שלבני תימן".³ הוא היה גאה בבנותיו ובנכדיו, ועל בנותיו היה קורא את הכתוב בתהלים (מח, יב): "תִּגְלָנָה בנות יהודה".

ב. ופרי הארץ לגאון ולתפארת

מו"ר פרופ' רצהבי, עסק הרבה בגניזה הקהירית ובכתבי יד מתימן. הוא פרסם מחקרים רבים בתורת רב סעדיה גאון (רס"ג) ובשירת רבי יהודה הלוי, וכן

³ רצהבי, אוצר לה"ק.

שירים של משוררי תימן ובראשם רבי שלום שבזי. כמו כן פרסם מחקרים רבים בתרבות אבותיו יהודי תימן, שהייתה חביבה עליו במיוחד, והיה אומר עליה שהיא עטרה לראשו. יכולו המבורך כולל 25 ספרים, ולמעלה מ-1000 מאמרים, שהתפרסמו בכתבי עת ובביטאונים מדעיים, וגם בגיליונות ספרותיים של עיתונים יומיים. שלושה מספריו זיכו אותו בפרסים יוקרתיים: פעמיים בפרס ביאליק לחכמת ישראל, בשנת תשכ"ה (1965), על "ספר המוסר לר' זכריה אלצאהרי",⁴ ובשנת תשל"ט (1979) על ספרו "אוצר לשון הקדש שלבני תימן";⁵ בשנת תש"ן (1990), קיבל את פרס הרב קוק לספרות תורנית על ספרו "תשובות ר' יהושע הנגיד".⁶ ראש וראשון לכולם הפרס היוקרתי, פרס ישראל, שאותו קיבל בשנת תשנ"ו (1996). בנימוקי הוועדה להעניק לו את פרס ישראל נכתב בין היתר:⁷ "פרופסור רצהבי הוא מחשובי החוקרים בישראל בכמה תחומים של הספרות העברית ולשונות היהודים, ובכל תחומי מחקר נזקפים לזכותו מאמר יסודי, גילויים חדשים ומהדורות ראשונות". בשנת תשנ"ב (1992), העניקה לו עיר מגוריו, את התואר יקיר העיר תל-אביב. פרופ' רצהבי נמנה עם בכירי הפרופסורים באוניברסיטת בראילן. מחקריו המשולבים בתחומי מדע מגוונים, מצטיינים בשפה ברורה ובעומק רב, ומשמשים כמקור רב ערך בחקר השירה העברית וביצירתו של רב סעדיה גאון וכן בחקר התרבות של יהודי תימן. בשנת תשל"ט (1979), ביקר רצהבי במצרים, במסגרת של משלחת מדענים ישראלים, בעיקר חוקרים במקצועות היהדות שהייתה להם נגיעה לארצות המזרח. הם ביקרו במחלקת העתיקות, בספרייה הלאומית שבקהיר, וכן בבית הכנסת "עזרא", השוכן בפוסטאט, היא קהיר העתיקה, בית הכנסת שבו התפלל הרמב"ם ובו נמצאה הגניזה הקהירית.⁸

4 אלצאהרי, ספר המוסר.

5 רצהבי, אוצר לה"ק.

6 רצהבי, ר"י הנגיד.

7 ויקיפדיה, ערך 'יהודה רצהבי'.

8 "עברית צחה בעיךשמס", שיחה עם פרופ' יהודה רצהבי על סיורו במצרים עם משלחת חוקרים ישראליים, חותם על המשמר, 1979, עמ' 12-13.

בשנת תשנ"א (1991) ערכו שניים ממורי המחלקה לספרות עם ישראל באוניברסיטת בראילן, שבה לימד: פרופ' יהודית דישון ופרופ' אפרים חזן, ספר יובל לכבודו בהוצאת אוניברסיטת בראילן, תחת הכותרת: "ספר יובל: מחקרים בספרות עם ישראל ובתרבות תימן".⁹

לאחר כארבעים שנות הוראה, בגיל 85, הוא נאלץ לסיים את הוראתו באוניברסיטת בראילן. המחלקה לספרות עם ישראל ערכה לכבודו מסיבת פְּרָדָה, ואת דבריו שקרא בטקס הוא העביר לי.¹⁰ בדברי הפְּרָדָה הוא עמד על מלאכת הקְּדָרוֹת שהייתה מלאכת אבותיו בתימן, וכן על עבודתו במחלקה. לקמן דבריו:

לאנשי המחלקה לספרות עם ישראל.
אחי ורעי.

עם סיום עבודתי במחלקה, מוצא אני לנכון לכתוב לכם דברי פרידה, כיאות לעבודה משותפת של עשרות שנים. ואפתח במשהו מתולדותי: אבותי, ואבות אבותי, מאות בשנים, קדרים היו. מלאכה מפרכת זו, חינכה את עובדיה לשלוש סגולות: חריצות, זריזות וזהירות. ומעל לכל: לענווה ולשפלות רוח. קדר המגלגל כל היום בעפר, עומד לנגד עיניו הכתוב (בראשית ג, יט) "כי עפר אתה ואל עפר תשוב". סגולות אלו ליוו אותי בכל שלבי חיי: בלימודים, בש"י ובשב"כ,¹¹ ואף בהוראה באוניברסיטאות בארץ. בהוראה שאפתי, ככל האפשר, להגיע

⁹ דישון וחזן, ספר היובל. סקירה קצרה על הספר תמצא אצל גימאני, ספר היובל. בפתק שצירף לדברי הברכה ששלח לי כתב: לק"י, א' בשבת לסדר מסעי תשס"ב. ליד"ן ד"ר גימאני. לא יחא הוגן מצדי שלא להעמידך על מכתב הפרידה ששלחתי לחברי המחלקה לספרות. קרא וצלם לך את המכתב. אח"כ העבירונו בטובך לפרופ' גלוסקא ובקש ממנו שיעבירונו לד"ר קיסר. היה ברוך!

¹¹ עבודתו בשירות הביטחון. ש"י = שירות ידיעות, והכוונה לשירות הידיעות של ההגנה. במסגרת עבודתו הוא האזין לאישים מארצות ערב ואסף ידיעות מהעיתונות הערבית. שב"כ = שירות ביטחון כללי.

לשלימות, ואף ראיתי ברכה במעשי ידי: הן בהוראה והן במחקר.

זכיתי לעבוד במחיצתו של המנוח קורצווייל, בתקופת זהרה של המחלקה. אני תקוה ואמונה שעוד נכוננו לנו ימים טובים מאלה, ופאר המחלקה יחזור ויתחדש.

חיבתי לשירת ספרד שורשה במחזור התפילה של יהודי תימן, המיוסד על פיוט תקופת הזוהר הספרדית ותקופת הגאונים שקדמה לה. בנעורי הייתי מוצא את עצמי, לאחר יום הכיפורים, משנן על פה פיוטים שנתחבבו עלי.

ובחתימת הדברים אסיים במילי דבדיחותא: בני תימן נוהגים לגלגל בפסוקים לענייני יום יום. אף אני, כאחד מהם, פוסק פסוקי. הפסקת עבודתי חלה בשנת השמונים וחמש לחיי. מאליו נפל לפי הכתוב: 'עד פה תבוא ולא תוסיף' (איוב לח, יא). פסוק זה לא ישר בעיני, כיון שהוא משקף אותי בלבד, ולא את הנהלת האוניברסיטה. לבסוף מצאתי פסוק המשקף את שני הצדדים: 'פה להם ולא ידברו' (תהלים קטו, ה). וכמובן, בנעימה שונה: אני – בתמיהה. והם – בניחותא.¹²

יהודה רצהבי

כארבע שנים לפני פטירתו, שוחחנו על הזכויות שיינתנו למי שיפרסם את פרסומיו הרבים. הוא כתב לי מכתב אישי בכתב ידו בנדון זה:

לק"י,¹³ ד' בכסלו תשס"ה

לד"ר א' גימאני

אישי ומכובדי.

רושם אני כאן סיכום השיחה שהתנהלה בינינו על כתבי ופרסומי:

¹² רומז לקריאה של הפסוק האחרון המצוטט.

¹³ = לישועתך קויתי ה' (בראשית מט, יח).

ספרים שהופיעו, שלא בהוצאת ספרים, רשאים להוציאם מחדש. הוא הדין לגבי מאמריי הפזורים בעיתונים ובכתבי עת. המבקש להוציאם זוכה בכל הזכויות לעתיד. אני מאמין שימצא האדם שיטול על עצמו משימה זו, לזכות את הרבים בתרבות אבותיהם, ותבוא עליו ברכת טוב. לגבי, יהא זה שכרי על העמל הרב שהשקעתי לגאול את תרבות אבותינו ולהעלותה על ספר. ואלקים יגמול טוב לעושה טוב.

בידידות רבה: ' רצהבי

פרופ' רצהבי עמד בקשרים אישיים עם הבולטים שבחכמים והחוקרים בתחומים שבהם עסק. מצויים מכתבים ששלחו לו: הרב יוסף צובירי, הרב יוסף קאפח, הרב יוסף קורח, הרב פרופ' שמחה אסף, פרופ' מאיר בניהו, פרופ' יצחק בער, פרופ' שלמה דב גוייטין, פרופ' שלמה מורג, פרופ' אהרן מירסקי, פרופ' גרשם שלום, ועוד.

ג. ובצאתי לקראתך לקראתי מצאתך

ראשית היכרותי עם פרופ' יהודה רצהבי הייתה במסגרת לימודי לתואר שני באוניברסיטת בראילן. בפגישתנו הראשונה הוא העיר על שם משפחתי שהיה "גומני". לדבריו הדבר נבע מטעות של פקידי הרישום, ושם משפחתי הוא "גימאני", ומקורו מהעיר "גימאן" שבתימן. הצעתו הייתה לאמץ את השם המקורי, או לחילופין לשנות לשם עברי, והוא יסייע בעדי במציאת שם מתאים. העדפתי לאמץ את השם המקורי, ומאז כך נהגו בבית אבי, וכן חלק ממשפחתי המורחבת.

לאורך כל הדרך עד פטירתו, נרקמו בינינו קשרים אמיצים, ומצאתי אצלו רצון לסייע בעדי בכל שאלותיי. התייעצתי עימו בכל תחומי מחקר, והדרכתו שימשה נר לרגלי בדרכי האקדמית. כשהייתי מודה לו על הסיוע שאני מקבל ממנו, היה עונה לי תמיד: "אני לא חסר".¹⁴ כמו כן, העביר לרשותי רשימות אישיות אודותיו, וכן חומרים מחקריים שיהוו עזר בעבורי. למשל, העביר לי

¹⁴ השווה בבלי, בבא קמא דף כ ע"ב: זה נהנה וזה לא חסר.

לפרסום מכתבים ארוכים ומלומדים ששלחו לו הרב יוסף קאפח והרב יוסף קורח, ממקום מושבם בעיר הבירה צנעא, לתל־אביב, ואותם פרסמתי לאחר פטירתו.¹⁵ עוד העביר לי דברי ברכה שכתב לכינוס חגיגי שנערך לרגל הדפסת מהדורתו לספר המוסר לרבי זכריה אלצאהרי והנושאים את הכותרת: "משכילי תימן וחקר תרבות תימן".¹⁶

בנסיעותינו יחדיו לירושלים למכון לתצלומי כתבי היד שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, באוניברסיטה העברית בירושלים, וכן בנסיעות אחרות עימו, למדתי דברי חוכמה מלשונו העשירה והקולחת. בעניין שימור מורשת אבות, הוא סיפר על מעשה שקרה לו כששהה בבוסטון בשנת תשמ"ד (1984). באחד השיעורים בעניין קריאת שמע, הוא העיר למשתתפים שצריך לומר את המילה "אחד" בפסוק הפותח את קריאת שמע, כפי מבטאם של בני תימן, המאפשר להאריך באות דל"ת של המילה "אחד".¹⁷ אף שהשומעים הסכימו עימו שכך צריך לנהוג, הם טענו שמסורת אבותיהם בידיהם. על תשובתם הוא אמר לי, שהדבר מלמד עד כמה חזקה מורשת אבות בקרב עדות ישראל. עוד סיפר שבשיעור גמרא בבית הכנסת האשכנזי הקרוב לביתו שבו השתתף, מגיד השיעור היה לעיתים לא מדייק בקריאת פסוקים מהתנ"ך המצוטטים בגמרא, והוא היה מתקנו. עם הזמן, מתוך בושה כיצד בעל בית מתקן את הרב, היה הרב מגיע לשיעור ובידו ספר תנ"ך, ובו סימניות לפסוקים הנזכרים בגמרא הנלמדת באותו היום.

לקמן כמה מאמרותיו ששמעתי ממנו כבדרך אגב:

א. בצעירותו כשהצליח לאסוף אלף לירות מעבודתו בשירות הביטחון, סכום הגון באותם ימים, שניתן היה לרכוש בו דירה, קרא על כך "אלף המגן תלוי עליו" (שיר השירים ד, ד).

¹⁵ גימאני, מצנעא לת"א.

¹⁶ בפיסת נייר שצירף לדברי הברכה כתב לי: "מצורפים דברים ששלחתי לעצרת חגיגת תימנית, עם הופעת 'ספר המוסר' וקבלת פרס ביאליק עליו. הדברים לא נתפרסמו". דברי הברכה יתפרסמו במאמר שאני כותב על תורתו של ר' זכריה אלצאהרי.

¹⁷ השווה בבלי, ברכות דף יג ע"ב: כל המאריך באחד, מאריכין לו ימיו ושנותיו. אמר רב אחא בר יעקב: ובדל"ת.

- ב. היה נהוג לראותו עובר בדרכו כשסלו על שכמו. לשאלתי הוא הסביר עובדה זו, שכך יותר בריא, משום שהמשא לא מכביד על הידיים, וזה תואם לדברי הכתוב "משארותם צרורות בשמלותם על שכמם" (שמות יב, לד).
- ג. בנסיעה משותפת לראש העין, במטרה לעיין בכתבי יד מתימן המצויים ברשותו של אדם פרטי, התבטא: "ממרחק תביא לחמה" (משלי לא, יד). "לחמה" במשמעות "לחם", שהוא תורה, כלשון הכתוב "לכו לחמו בלחמי" (משלי ט, ה). עניין זה בא לבטא את חשקו ומאמצו להתחקות אחר חיבורי חכמי תימן, לצורך כינוס הסקירה עליהם בספר אחד.¹⁸
- ד. על הפיגועים הקשים שהיו לאחר הסכמי אוסלו, בשנות התשעים של המאה הקודמת, היה קורא את הכתוב "ועל חרבך תחיה" (בראשית כז, מ), והעיר שזה לא כמו בגולה, ששם נתקיים גם המשך הכתוב "ואת אחיך תעבוד" (שם, שם).
- ה. בחתימת הסכם השלום בין ישראל וירדן, ביקר בארץ נשיא ארצות הברית ביל קלינטון. לרגל ביקורו נסגר כביש תלאביב ירושלים לתנועה בשעות מסוימות שלאחר הצוהריים. ביום זה נסענו יחדיו השכם בבוקר לבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, ונדברנו להקדים את החזרה לפני סגירת הכביש. בשובנו הביתה העיר "כי בשמחה תצאון ובשלום תובלון" (מפיוטי שמחת תורה). כוונת הדברים הייתה: "כי בשמחה תצאון" – על יציאתנו מהבית מוקדם בבוקר לצורך עבודת המחקר, "ובשלום תובלון" – על השיקולים להקדים את החזרה הביתה כרומז לחתימת הסכם השלום.
- ו. בנסיעות המשותפות לירושלים, היה מתבל את הערותיו בפסוקים. למשל כשהכביש היה מכוסה בערפל, ביטא את הזהירות מהרכב הנוסע לפנינו "שומר נפשו ירחק מהם" (משלי

¹⁸ רצהבי, תורתן.

כב, ה); כשהייתה תנועה רבה בכניסה לירושלים, העיר שהדבר מצריך נהיגה זהירה כקריאת שמע, בכוונה, באותיותיה ובדקדוקיה; כשנאלצנו לעצור ולהמתין עקב עומס בתנועה שהיה בכניסה לירושלים, אמר "עומדות היו רגלינו בשערך ירושלים" (תהלים קכב, ב); ובמקרה שהיה קושי במציאת מקום חנייה, והיינו נאלצים להקיף את החניון עד למציאת מקום, העיר "סובו ציון והקיפוא" (תהלים מח, יג).

ז. כששמע באחת השבתות, נער מבני תימן קורא בספר תורה בדיוקנות ובנעימה ערבה, שאלו מהיכן למד זאת, והנער השיב שהיה לו מורי שהשתמש ברצועה כמנהג תימן, ועל כל שגיאה שהייתה לו קיבל ברצועה, וכך למד את הגרסה המדויקת. את הנער הזה הוא שמע גם לפני תפילת ערבית של מוצאי שבת בקריאת מזמור קיט ושירי המעלות בתהלים, שבני תימן נוהגים לקוראם לאחר סעודה שלישית. בהמשך הקריאה נפל לפיו פסוק המצוי בפרק ורומז על מעשה הנער: "טוב לי כי עונתי" (תהלים קיט, עא), רומז על הכאב שנגרם לו מהרצועה בלומדו את הגרסה אצל המורי.¹⁹

ח. כשהיה הולך ללמד את נכדיו את קריאת התורה כפי מסורת תימן, היה קורא על כך את הכתוב "והודעתם לבניך ולבני בניך" (דברים ד, ט).²⁰

בשנת תשנ"א (1991) הזמנתי אותו לטקס ברית המילה של בני, בתאריך כ"א בשבט (5 בפברואר), ובישרתי לו שהנימול ייקרא בשם אמיתי כשם בנו, וביקשתיו להיות הסנדק, והוא נענה לבקשתי. למאורע זה העניק מתנה נוספת, את הספר "אבן ספיר" של הרב יעקב ספיר, במהדורה הראשונה.²¹

¹⁹ והשווה אף חכמתי עמדה לי, תורה למדתי באף (כלומר, בכעס ובקושי) היא שעמדה לי (ילקוט שמעוני, קהלת, רמז תתקפח).

²⁰ עוד על כמה מלשונו ואמרותיו ראה גימאני, פרופ' רצהבי, עמ' 12.

²¹ ספיר, אבן ספיר.

בעותק זה רשם הרב שלום יוסף אלשיך הלוי, שהייה אב"ד ורב העדה התימנית בירושלים, הגהות אחדות (ראה תמונה לקמן, עמ' 176). בפתח הספר כתב: "לק". מתנה נתונה לאמיתי גימאני, ממי ששימש סנדקו. ' רצהבי. ביום שנכפל בו כי טוב, א"ך טוב²² בשבט תשנ"א".

משמש כסנדק בברית המילה של אמיתי גימאני

בשנת תשנ"ד (1994) הזמנתו לטקס ברית המילה של בני אבירן, בתאריך ט' בניסן (21 במרס). לקמן אביא את דברי הברכה שקרא בטקס, והדברים מבטאים צד נוסף שאינו מוכר אצלו. באירועים שבהם השתתף,

היה מתבקש על ידי המארחים לומר דברי תורה, ולכן היו שכינוהו 'הפרופסור הדתי'. לקמן דבריו:

לק"י, ב' בשבת, לסדר 'ויקרב את בני אהרן',²³ תדש"ן.²⁴ אומר משהו מפרשת השבוע ומעניין היום. בשבת האחרון פתחנו בקריאת ספר שלישי שבתורה. 'בראשית' הוא תולדות אבות האומה. 'שמות' הוא ספר הגלות והגאולה. ואילו 'ויקרא' ספר העבודה והקדושה: עבודת המשכן וקדושת האומה. כל ענייני ספר ויקרא הם דברים שבקדושה: הקרבנות, מאכלות אסורות, טהרת האדם, הבגדים והבתים מנגעים ואיסורי

22 השווה תהלים עג, א: אך טוב לישראל.

23 רומז לכתוב בפרשת השבוע פרשת צו, ויקרא ח, כד.

24 תשנ"ד. במילה תדש"ן כנראה רומז לפסוק במשלי טו, ל: שמועה טובה תדשן עצם. בפתק שצירף לדברי הברכה שהעביר לי כתב: "לר' אהרן וביתו. שאו ברכה לשבוע הבן. תזכו לגדלו לתורה ולמצוות, הוא ואחיו כולם. ' רצהבי וביתו". במילים "לשבוע הבן" הכוונה לברית המילה משום שעברו על הנוול שבעה ימים. ראה בבלי, בבא קמא דף פ ע"א, ופירוש רש"י שם ד"ה "שבוע הבן".

עריות. ספר שמות חותם בהקמת המשכן ובכבוד ה' שמילא את המשכן. הקרבנות נועדו בעיקר לכפרת החטאים, כי אין השכינה יכולה לדור במחנה של חוטאים. העוונות גורמים לסילוק שכינה מישראל. וסילוק שכינה, פירושו הפקרת האומה בידי אומות העולם לעשות בה כטוב בעיניהן.

הטהרה מלווה את היהודי מהריונו בטהרת האם, במילתו שמכניסה אותו לקהל ישראל (ומכאן שמה בבני ישמעאל הנימולים 'טְהַאֲרָה', שעניינו טהרה), בתפילה ובהנחת תפילין, המחייבת קדושת הגוף, ועד טהרת המת ברחיצה, שבלשון בני תימן היא נקראת 'טהרה'. כבר אמרו חכמים: שלשה שותפים באדם: אביו ואמו והקב"ה. הנפש שהבורא זורק בגוף, טהורה היא מכתמי העוון. ואדם חייב להחזירה כדרך שקיבלה, שהרי פקדון היא בידו. וכאן צריך הוא ללמוד מדרכי קונו. מה הנשמה יש לשמרה בטהרה, אף הגוף שגידולו וטיפוחו הוא בידי ההורים, ואח"כ בידי האדם עצמו, יש לשמרו מכל טומאה. כיצד? לא יביא אדם לחם לפיו, אם לא הופרשה חלה מעיסתו. לא יאכל פירות שלא הופרשו מהם תרומות ומעשרות. והוא הדין לכל מאכל ומזון שיש להקפיד על כשרותו. נמצא שהגוף מובנה בקדושה כנגד הנשמה הטהורה. ואז שני היסודות הגשמי והרוחני השוכנים במחיצה אחת, תואמים זה לזה וזיווגם עולה יפה.

אם שמירת הנפש מן החטא היא בבחינת 'שב ואל תעשה', הרי תורה ומצוות הן 'קום ועשה'. העולם הזה הוא עולם המעשה, ואין הנשמה יכולה לחזור לעולם הגמול ערטילאית ללא מעשים טובים. לחם ומים הם מזון הגוף. אף התורה, המשולה ללחם ומים, היא מזון הנשמה. והמצוות הן לבוש הנשמה לעולם האמתי.

ביתו של ר' אהרן הוא בית של תורה ומצווה. ואין לנו לברכו, הוא ונוות ביתו, אלא שיוצאי חלציהם יהיו כיוצא בהם. כמאמר המשורר: "וכשורש תהא הזמורה"²⁵. מצוות מילה שקיימנו היום, סמוכה למצוות הפסח ויש לדרוש בה סמוכין. על ישראל בגלות מצרים אמר הקב"ה 'ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמין'²⁶ ודרשו חז"ל: בדמין – זה דם פסח ודם מילה.²⁷ דם מילה הוא תנאי לאכילת הפסח, שכן ערל אינו אוכל בפסח. כנסת ישראל מתבוססת בדמיה, מגלות מצרים לאורך הגליות כולן. ועד עתה לא מצאה היונה מנוח לכף רגלה. זכות דם המילה, תעמוד לנו לעצור בעד שפך הדם בארצנו. ויהי רצון שנזכה לגאולה שלימה, ולאכילת זבח הפסח, בבית מקדשנו. כן יאמר בעל הרחמים.

בשנת תשנ"ו (1996), כשהודיעו לו על קבלת פרס ישראל, התקשר אליי כדי להזמין אותי ואת רעייתי ברוריה לטקס מכובד זה, ואמר שהוא שומר בעבורנו את ההזמנות. ביקשתי ממנו שניסע יחדיו הוא ורעייתו ואני ורעייתי, והוא נענה לבקשתי.

בשנותיו האחרונות, היה נוהג, לעיתים, למסור לי העתקי מאמרים שנשלחו לפרסום בכתבי עת לשמירה לעת הצורך כשתקבל ההגהה מבית הדפוס. באחד המפגשים העביר לי רשימה של מאמרים ששלח לפרסום, ובפתק שצירף כתב: "לקי", לד"ר גימאני. לפניך רשימת מאמרי שנמסרו לכתבי עת. שמרנה מכל משמר. והיה אם יקרני אסוני, תפקח על פרסומן, שלא ייגזזו חלילה. בתודה: י"ר".

נהגתי לבקרו גם בשנותיו האחרונות, כשעבר להתגורר בסמוך למגורי אחת מבנותיו ביישוב תקוע. כשמונה חודשים לפני פטירתו, בתאריך ז' בסיוון,

²⁵ ראה שיר הפותח במילים: "ליהודים היתה אורה", בתוך: שד"ל מגיש, עמ' 111–112. שם נכתב "תהי".

²⁶ יחזקאל טז, ו.

²⁷ רות רבה, פרשה ו, א.

אסרו חג שבועות, תשס"ח (10 ביוני 2008), הלכתי לבקרו במרכז שיקום הרצוג בירושלים. על התעניינותי בשלמו השיב כדברי המדרש באיכה רבה (ג, מ), על הפסוק במגילת איכה (ג, לט) "מה יתאונן אדם חי", "דיו שהוא חי".

ד. זכר צדיק לברכה

מו"ר פרופ' יהודה רצהבי הצטיין במחקריו שבהם עסק, במידה רבה של חריצות וזריזות, שקדנות וסבלנות, שלא על מנת לקבל פרס. שמח מאוד בתחומי עיסוקיו במחקר ובהוראה באקדמיה, וראה בגורלו מתנת אלוהים. ידיעותיו בתחומים רבים ייחדו את מחקריו ואת הוראתו באקדמיה. הוא היה נעים הליכות, שחי את כל חייו בצניעות יתרה, באמונה גדולה, בענווה רבה ובשפלות רוח, תוך מתן כבוד לזולת. מורגלא בפומיה לשון הלל הזקן, נשיא הסנהדרין (בבלי, שבת, דף לא ע"א): דעלך סני לחברך לא תעביד.

במיוחד חביבים היו עליו דברי הזוהר²⁸ הדורש את הכתוב בספר ויקרא (כב, יג) לגבי בת כהן: "ושבה אל בית אביה כנעוריה מלחם אביה תאכל", על הנשמה הטהורה, היורדת לגוף האדם בלידתו ועוזבת אותו בפטירתו. לקמן דברי הזוהר: "ושבה אל בית אביה, מאן ושבה, ושבה סתם לאתתקנא כמלקדמין. וכדין ושבה אל בית אביה, דא קודשא בריך הוא. כנעוריה, כקדמיתא. מלחם אביה תאכל, לאתענגא בענוגא דמלכא". ובתרגום חופשי קצר: "ושבה אל בית אביה כנעוריה" – "שתתקן את עצמה כמו שהייתה מקודם", כלומר לפני שירדה אל הגוף. "מלחם אביה תאכל" – "להתענג בעינוגו של מלך", והכוונה לשכר הצפון לנשמה בעולם הבא.

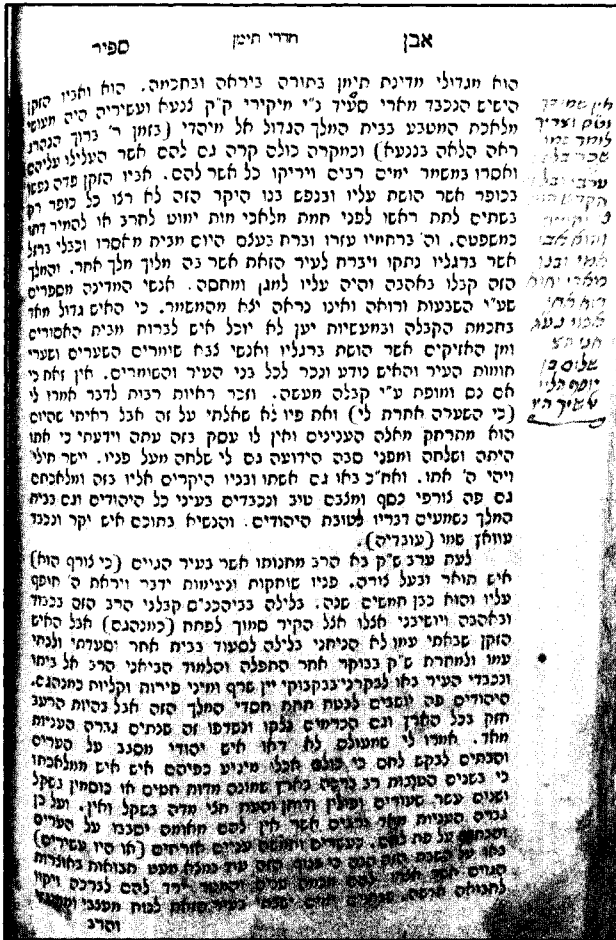
עוד ביקש ממני, שאדאג שתיערך לו לוויה כמנהג בני תימן, על ידי הרב פנחס קורח שאותו העריך עד מאוד.²⁹ בהודעה טלפונית שקיבלתי מאחת מבנותיו ביום פטירתו, התקשרתי לרב פנחס קורח, וביקשתיו שניסע יחדיו לכבדו ולמלא בקשתו. בבית העלמין בקריית שאול שבתל-אביב, ניגשתיו

²⁸ ספר הזוהר, ויקרא, מהדורת הרב ראובן מרגליות, ירושלים תשכ"ד, דף ז ע"א.

²⁹ קשרי ידידות של עשרות שנים היו לו לפרופ' רצהבי כבר עם אביו של הרב פנחס קורח, הלוא הוא הרב יוסף קורח. ראה גימאני, מצנעא לת"א.

לבנותיו ואמרתי להן את בקשת האב, ואכן לפני קבורתו ערך הרב פנחס קורח את סדר ההלוויה כמנהג בני תימן בטוב טעם ודעת.

זכות גדולה נפלה בחלקי להיות בצילו של גדול בין גדולים. מו"ר פרופ' יהודה רצהבי זצ"ל, שרוח הבריות הייתה נוחה הימנו, גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב, תהא נפשו צרורה בצרור החיים, ותהא מנוחתו כבוד במחיצתם של גדולים, חכמים, צדיקים וחסידים, כדברי נעים זמירות ישראל (תהלים לו, ט): יְרוּיַן מִדְּשֵׁן בֵּיתְךָ וְנַחַל עֲדֻנְךָ תִּשְׁקֶם.

הערה בכתב ידו של הרב שלום אלשיך בגיליון "אבן ספיר" (ראה לעיל, עמ' 171-172)

ביבליוגרפיה

- אביר, רסיסי זיכרונות א
אביר, רסיסי זיכרונות ב
- אביר, רסיסי זיכרונות א
אביר, רסיסי זיכרונות ב
- אלצאהרי, ספר המוסר
ג'מאני, מצנעא לת"א
- ג'מאני, מצנעא לת"א
ג'מאני, ספר היובל
- ג'מאני, פרופ' רצהבי
ג'מאני, פרופ' רצהבי
- דישון וחזן, ספר היובל
דישון וחזן, ספר היובל
- האובן, שד"ל מגיש
האובן, שד"ל מגיש
- יצחק הלוי, איש ימיני
יצחק הלוי, איש ימיני
- ספיר, אבן ספיר
ספיר, אבן ספיר
- רצהבי, אוצר לה"ק
רצהבי, אוצר לה"ק
- רצהבי, בואי תימן
רצהבי, בואי תימן
- אביר [=יהודה רצהבי], "רסיסי זכרונות ממחוז
הילדות", אפיקים קה-קו (תשנ"ה), עמ' 56-58.
- , "רסיסי זכרונות ממחוז הילדות" (ב), אפיקים
קז-קח (תשנ"ו), עמ' 51-53.
- הרב זכריה אלצאהרי, ספר המוסר (בעריכת יהודה
רצהבי), ירושלים תשכ"ה.
- אהרן ג'מאני, "מצנעא לתל אביב: מכתבים מהרב
יוסף קאפח והרב יוסף קורח לפרופ' יהודה רצהבי",
מסורה ליוסף ח (תשע"ד), עמ' 25-52.
- , "ספר היובל לכבוד פרופ' יהודה רצהבי: יהודה
אתה יודוך אחיך", אפיקים קא-קב (תשנ"ד), עמ' 54-
55.
- , "פרופ' יהודה רצהבי [מחתיני פרס ישראל]",
תהודה 16 (תשנ"ו), עמ' 11-12.
- יהודית דישון ואפרים חזן (עורכים), מחקרים בספרות
עם ישראל ובתרבות תימן - ספר היובל לפרופ' יהודה
רצהבי, רמתגן תשנ"א.
- יוסף האובן (נבו), שד"ל מגיש משירי ריה"ל, תל-אביב
1996.
- הרב אבירן יצחק הלוי, איש ימיני, א-ד, בני-ברק
תשע"א-תשע"ג.
- הרב יעקב ספיר, אבן ספיר, ליק 1866.
- יהודה רצהבי, אוצר לשון הקדש שלבני תימן, תל-
אביב תשל"ח.
- (עורך), בואי תימן - מחקרים ותעודות בתרבות
יהודי תימן, תל-אביב תשכ"ז.

----- (מהדיר), תשובות ר' יהושע הנגיד, ירושלים
תשמ"ט.

רצהבי, ר"י הנגיד

-----, תורתן שלבני תימן, קריית-אונו תשנ"ה.

רצהבי, תורתן